

igén ismert A. LJUDSZKANOV docens beszélt, míg a jogi fordítás kérdéseiről I. NENOV professzor, igazságügyi miniszterhelyettes adott elő.

A konferencián a tudományos, kulturális és műszaki területről mintegy 30 intézet és szervezet képviseltette magát. Ez a tény, valamint az előadói névsorból kiragadott példák is jól mutatják, milyen komoly politikai-társadalmi háttérrel rendelkezik a Bolgár Fordítók Szövetsége. Amint arra a konferencia elnöki zárszavai utaltak, a Bolgár Kommunista Párt nemrégiben lezajlott kongresszusa kiemelte a tudományos-műszaki tájékoztatás fontosságát, mert ez teszi többek között lehetővé azt, hogy a tudomány termelőerővé váljék. A párt és kormány felismerte azt is, hogy fordítás nélkül, szakképzett jó fordítók nélkül a tájékoztatás nem valósítható meg, de a nemzetközi politikai, kulturális és gazdasági kapcsolatok sem építhetők ki (a bolgár nyelv sem világnyelv!).

Valószínűleg ez a felismerés segítette a bolgár fordítókat abban, hogy sikerült megvalósítani régi törekvésüket, az irodalmi és a tudományos-műszaki fordítók, tolmácsok közös társadalmi szervezetét. A most lezajlott konferencia színvonala, látogatottsága, az előadásokat

követő vita azt bizonyítja, hogy meg is akarnak és tudnak felelni annak a bizalomnak, amely a Szövetség létrehozását lehetővé tette.

Úgy érzem, a fordításügy fontossága, a magyar szakfordítók széles tábora, hazánkban is megérdemelné az előlegezett bizalmat, és e hivatás gyakorlóinak szervezeti egybefogását.

Karcsay Sándor

Ranganathan-díj

A FID Osztályozásméleti Bizottsága (FID/CR) Ranganathan-díjat alapított az osztályozás terén az utóbbi években folytatott kiemelkedő kutatási tevékenység jutalmazására. A díjat tervek szerint először a FID 1976 évi kongresszusán adják át.

[Information Retrieval and Library Automation, 11. köt. 8. sz. 1976. p. 7.]

KÖNYVISMERTETÉS

Információs források referálása

KOBLITZ, J.: Referieren von Informationsquellen.
Leipzig, 1975, VEB Bibliographisches Institut. 194 p.
OMKDK rakt. sz.: K 2306

Az információtudományi kutatás NDK-beli doyenje újabb elméleti és gyakorlati hozzájárulással gazdagította minden információs tevékenység alapjául és háttéréül szolgáló dokumentációs feldolgozó munka irodalmát: a referálását. Gazdag kutató oeuvre-jében nem ez az első monográfiája, amely a szakirodalmi referálásról szól. Már 1964-ben közreadta önálló tanulmányát a referálás módszereiről (*Methoden des Referierens von Dokumenten*, Leipzig, 89 p.), amelynek 2. bővített kiadása 1968-ban jelent meg (113 p.). E sorok írója annak idején mindkét kiadást haszonnal forgatta, és gyakorlati javaslatait, megoldásait mind publikációkban, mind a gyakorlati munka során fel is használta.

Ez a munkája valójában több, mint az alapkötet újabb kiegészítése, azaz 3. kiadása, nemcsak terjedelménél fogva, hanem a feldolgozás módszere, tudományos igényessége folytán is. A kötet gyakorlati és elméleti megalapozását nyújtja ennek az alapozó dokumentációs feldolgozó munkának, egészében és részleteiben egyaránt; a gyakorlat bemutatását mindenkor kiegészítik

elemző és összehasonlító elméleti megállapítások. Így a munka egyaránt elméleti tudományos mű és a gyakorlat kézikönyve. Együttal mintája annak, hogy lehetséges az információügy irodalmában is az elismert tudományos szakok szintjén tudományos igényű monográfiákat publikálni, nemcsak olyanokat, amelyek ismert tényeket írnak le újra és újra vagy egyszerű adatfelvételek eredményeit összegezik.

A kb. 13 szerzői ív terjedelmű monográfia 4 fő fejezetre tagolódik:

- az 1. elméleti alapozását adja a referálás céljának, lényegének és feladatainak;
- a 2. bemutatja a referálás teljes témakörének mai állását és fejlődési tendenciáit;
- a 3. behatóan tárgyalja a referálás különféle módszereit;
- a 4. pedig a referálás lebonyolításának gyakorlati tudnivalóit foglalja össze.

A könyvet mintegy 140 tételre terjedő irodalomjegyzék és az eligazodást biztosító tárgymutató egészíti ki.

A dokumentáció szövegezési követelményeihez igazodóan rendkívül tömören kifejtett tanulmány tartalmi mondanivalójában lényegesen többet nyújt, mint a társadalomtudományi irodalom túlnyomó részében egy hasonló terjedelmű szaktanulmány. Ezért recenziója során – a rendelkezésre álló hely kötött volta miatt – aligha

vállalkozhatunk teljes anyagának bemutatására és értékelésére. Így helyesebbnek látszott azokat a fejtegetéseit kiemelni, amelyek a referáló feldolgozás módszerei terén az új fejlődést összegezik, és a szerző szokott szabotossá-gával elemzik és értékelik.

A referátumok két alaptípusa: az *informatív* és az *indikatív* mellett egy harmadik alaptípust e könyv előzményeiben éppen KOBLITZ kategorizált és mutatott be *analitikus referátum* néven. A referáló tevékenység újabb gyakorlatában jó néhány olyan új módszerű feldolgozással találkozunk, amelyek ennek az analitikus módszerű referátum-szerkesztésnek sajátos célokat kielégítő *variánsai*. KOBLITZ új könyvének külön érdeme, hogy ezeket a variánsokat az analitikus referátum modifikációiként egymás mellé helyezve, mindegyikük jellemző vonásait gyakorlati rendeltetését és hasznát bonckés alá veszi.

Közülük legrégibb (1963) a kialakítója (D. GEINITZ, EURATOM) által Strukturreferatnak nevezett típus (magyarul *szervezetes referátumnak* nevezhetnénk). Lényege, hogy azonos jellegű információkat (pl. kutatási jelentéseket) előre meghatározott kategóriák szerinti azonos szerkezetben dolgoz fel. Az így megalkotott referátum ezért sematizált – rendszerint táblázatos formát ölt –, annak előnyeivel és hátrányaival együtt. A természettudományi kutatásban az előnyök bizonyára dominálnak, s ezért használata itt, s főleg az alap kutatás publikációira látszik kedvezőnek. Az ilyen referátumok együttesen közzétéve (pl. referáló folyóiratban) így nyilvánvalóan sívár egyhangúságot mutatnak, lényeges tartalmuk feltárása azonban megnyugtatóbb, mert a szerkezet és előre meghatározott kategóriái a feldolgozó részére direktívaül szolgálnak. Ugyancsak előnyt jelent a közlemény adatainak és eredményeinek szerkezetbe foglalt számbavétele a visszamenőleges (különösen a számítógépesített) irodalomkutatásban.

Meg kell jegyezni, hogy a szervezettel referátumok nemcsak az egységesített folyamatos irodalomfeldolgozás és a számítógépi visszakeresés használható eszközei, hanem kitűnő segédletek olyan *táblázatos információ-tároló kézikönyvek* szerkesztéséhez, amelyeket az NDK-beli neves fizikus, Manfred von ARDENNEN alakított ki és optimális redundanciájú szakmai adattároló műveknek minősített.

A szervezettel referátumok külön fajtájaként jöhet figyelembe a J. W. BROER által (1972) *blokkdiagram-referátumként* elnevezett (block diagram abstract) típus. Ez a referált tanulmánnyal kapcsolatos alapkérdések szerint tagolja anyagát és rovatolt választ ad a következő fő kérdésekre: miért írták a tanulmányt, mi volt a vizsgálódás célja, hogyan lehetett ezt elérni (a módszer), mik az elért eredmények és lehetőségek (a jövő). Ez a referátumtípus már nemcsak természettudományi kutatásokra, hanem társadalomtudományi vizsgálódásokra is figyelembe jön, bár utóbbiaknál a táblázatos forma és a

távirati fogalmazás egyaránt nehezíti a lényeg közlését és megértését. Véleményem szerint van azonban ennek a módszernek egy különleges értéke: a referálásra érdemes megállapításának előtérbe helyezése és így az érdem nélküli tanulmányok mellőzése (ami a dokumentációs feldolgozás alapvető, bár ma – az ún. bibliográfiai számbavétel javára – elhomályosuló célja). Ha ui. a referáló feldolgozást a fenti kérdések feltevésével kezdünk, kiderülne, hogy szakterületenként ugyan változóan – a közlemények kisebb hányadát kellene, ill. szabadna a szakirodalmi dokumentációban megőrizni.

A szervezettel referátummal kvázi azonos és vele egykorú (1963) a K. Chr. Graf von ROTHKIRCH-TRACH (EURATOM) által a természettudományi referáló feldolgozás részére kidolgozott *pozíciós referátumnak* (Positionsreferat) nevezett referátumtípus. Ez is kategóriák szerint tárja fel a referált közlemény tartalmát, de kategóriái öt helyen (pozícióban) egymás után következnek. Az 1. pozíció a szakterületet, a 2. az azon belül tárgyalt témát, a 3. a kutatás konkrét feladatát, a 4. a vizsgálat módszerét, az 5. a vizsgálat eredményeit, felismeréseit közli. Az egyes pozíciókban további rész-kategóriák adnak útmutatást a dokumentációs feldolgozás számára, amelyek a kutatás szakterületéhez és a tanulmány jellegéhez igazodnak. Emellett a pozíciós referátum eltér a szervezettel referátumtól formájában is, mert nem kétdimenziós hasábos táblázatba, hanem egydimenziós oszlopba foglalja közlendőit.

A pozíciós referátum szerkesztési gyakorlata a természettudományokon felül elterjedt egyrészt a *műszaki*, másrészt a társadalomtudományi dokumentációs feldolgozás területén is. Az előbbi területre a pozíciókat az eredményt tartalmazó 5. hely előtt kiegészítették egy új 5. pozícióval, amely a műszaki kísérlet, vizsgálat helyét, idejét, személyi részvevőit adja meg, továbbá az új 7. zárópozícióba foglalt ún. modifikátorral, amely az 1–6. pozíciók közelebbi meghatározására szolgál.

Társadalomtudományi területekre a pozíciókat más szempontok szerint célszerű összeállítani, a történettudományban pl. E. HEUN szerint (1971) ekként: 1. pozíció: ország, régió, nemzeti, bi- vagy multilaterális, nemzetközi jelleg; 2. pozíció: a cselekvő személyek, szervek; 3. pozíció: a cselekvés területe (bel- és külpolitika, gazdaság stb.); 4. pozíció: a cselekvés tárgya és tartalma; 5. pozíció: a hely; 6. pozíció: az idő; 7. pozíció: a forrásmű (kiadvány, okirat). Társadalomtudományi pozíciós referátumban a 4. pozíció használható fel informatív közlésekre, így pl. aktuális történeti dokumentumok lényeges részeinek idézetszerű kiemelésére.

A pozíciós referátum – a fentiek szerint – mind természettudományi, mind műszaki, mind társadalomtudományi területen a feldolgozás egységét mozdítja elő, de nem állítja olyan értékelő mérlegelés elé a feldolgozót, mint a blokkdiagram-referátum. Viszont a pozíciók előre meghatározott sorrendje folytán jó eligazítást ad az ilyen referátumokat tartalmazó kiadványt használók

részére, és emellett – ugyanúgy, mint a szerkezetes referátum – kiválóan alkalmas a számítógépi információkeresésre.

A gépi információkeresés szempontja alakította ki a referátumoknak azt a típusát, amely különlegesen alkalmas számítógépi keresésre. Ezt emiatt *visszakereső referátumnak* (retrieval abstract) nevezik. Rovatolt úrlapon készül, amely külön pozíciókban faktográfiai adatok felvételére és azok könnyű visszakeresésére alkalmassá teszi.

Ebből az elvből építették ki a Szovjetunióban (1971) a gépipari prospektusok adatainak visszakereső felhasználására hivatott, *kodogram* elnevezésű referátumtípust. Összesen 61 pozíciója lehetőséget ad prospektusok minden alaki és érdemi adatának, mutatószámainak, paramétereinek olyan számbavételére és nyilvántartására, ami a számítógépi visszakeresés szabatoságát és zajmentességét szavatolja.

Majdnem azonos az előbbivel az NDK-ban (1970) kialakított *koordinációs, funkció- és kapcsolatjelző* (koordinativ, funktions- und verbindungsanzeigend) referátum. Szintén adatok, paraméterek felvételére és rögzítésére alkalmas 9 pozíciócsoportban. A pozíciók kisebb száma mellett az eltérés az előbbi referátumtípussal szemben abban áll, hogy a pozíciók csak részben kódoltak.

Mindezekon túlmenően a gyakorlat még egyéb új típusú megoldásokat is kialakított. Így a *távírti vagy szabványosított* referátumok (telegraphic or standardized abstract), ennek kódolt változatát és az ún. *szólancos* referátumot. Közelebbi vizsgálatra azonban kitűnik, hogy mindezek esetében valójában már nem referátumról, hanem közlemények osztályozásáról, indexeléséről van szó.

Az újabb fejleményekhez, még inkább a jövő fejlődési irányához tartozik a referáló munka *számítógépesített automatizálása*. Itt nem arról van szó, hogy a referáló szellemi munka eredményeit: a referátumokat használják fel automatizált visszakeresésre – mint az előbb említett új típusú analitikus referátumok esetében –, hanem magát a referáló szellemi munkát kívánják számítógéppel elvégeztetni. Tekintettel arra, hogy a szöveg tartalma mechanizált eljárással *közvetlenül* úgy nem tömöríthető, mint pl. fotoeljárással egy hatalmas műtárgy (mondjuk egy híd) akár egy 16 mm-es filmkockára vehető, csak *közvetett* eljárást lehet alkalmazni. Ilyen közvetett, mechanizálható megoldást gondolt ki az informatika legötletesebb újtója: H. P. LUHN már 1958-ban abból a feltételezésből kiindulva, hogy a szöveg érdemi megállapításait azok a mondatok tartalmazzák a legnagyobb valószínűséggel, amelyekben a szakterületre szignifikáns szavak és szakkifejezések a legnagyobb hányadban fordulnak elő. Ezeket kell a számítógépnek (több százezer művelet elvégzésével) megszámlálni, és a legtöbb szakkifejezést tartalmazó mondatokat (excerptumokat) ennek

nyomán kiírni. Az ezzel az eljárással szerzett tapasztalatok szerint így informatív referátumokat általában nem lehet produkálni, hanem csak a címet kiegészítő annotációkat. Ezért szovjet szakemberek (A. J. MIHAJLOV, A. J. CSERNÜJ, R. Sz. GILJAREVSZKIJ) ezt a módszert nem automatikus referálásnak, hanem automatikus kvázi-referálásnak minősítik. A módszerrel – egyes elemeinek finomításával – szovjet kutatók további kísérleteket végeznek (így főleg V. A. AGRAEV, V. V. BORODIN, R. Ju. KOBRIN, V. A. PURTO és A. M. VASZIL'EV), és elveinek további vizsgálata a VINITI programjában is szerepel. Az USA-ban viszont a kérdés további vizsgálatával felhagytak.*

Annyi már ez idő szerint is kétségtelen, hogy a fentebb felsorolt analitikus referálás céljaira a gépesített kvázi-referálás nem produkálhat használható eredményeket, minthogy itt számtalan kategóriához (pozícióhoz) kell a *szöveg egészéből* a vonatkozó megállapításokat, adatokat felkutatni. Egyébként pedig excerptumok (kivágott mondatok) esetében is mindenkor az eredeti nyelv mondatairól lesz szó, amelyeket ezután még a referáló feldolgozás egységes nyelvére kell fordítani.

Mindezek miatt a megoldást bizonyára helyesebb lenne a folyóiratkiadás szervezési feladatai között keresni, világnyelven közreadott *szerzői vagy szerkesztőségi referátumok általánossá tételével*. Ezek révén megbízhatóbb tartalmi kivonatok állnának az olvasók és a szakirodalmi dokumentáció intézményei részére is rendelkezésre. Egyes országok (pl. a Szovjetunió) ezt a rendszert támogatják, és ezt mozdítja elő az ISO is nemzetközi szabványaival. KOBLITZ műve – s talán ez az egyetlen gyenge pontja – erről a lehetőségről és különösen kiaknázható jövőjéről nem szól jelentőségéhez mért hangsúllyal.

Polzovics Iván

K 2306

Josef Koblitz

Referieren von Informationsquellen

* Ennek ellentmond számos újabb közlemény. Lásd pl.: *Automatikus referátumkészítés* c. referátumot lapunk 387–388. oldalain.